

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2, Temmuz/July 2025]

Gökhan ALP

<https://orcid.org/0000-0002-0237-8352>

Doç. Dr.

alpgokhann@gmail.com

Harran Üniversitesi

<https://ror.org/057qfs197>

Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Elif TOK

<https://orcid.org/0000-0001-9076-7800>

Arş. Gör.

elif.tok@inonu.edu.tr

İnönü Üniversitesi

<https://ror.org/04asck240>

Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Farklı Müellifler ve Eserler Arasında: Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn

Among Different Authors and Works: Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 25.05.2025

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 17.07.2025

Yayın Tarihi | *Date Published*: 20.07.2025

Atıf | Citation

Alp, G. ve Tok, E. (2025). Farklı Müellifler ve Eserler Arasında: Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(2), 917-929. <https://doi.org/10.34083/akaded.1705962>

Alp, G. & Tok, E. (2025). Among Different Authors and Works: Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(2), 917-929. <https://doi.org/10.34083/akaded.1705962>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval</i>
Katkı Oranı Beyanı <i>Author Contributions</i>	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir <i>Author's contribution rates to the study are equal</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Gökhan ALP, Elif TOK | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Edebî numuneleri derine nüfuz etmeden, sistematik bir temele taşımadan yorumlamak bilimsel bir bilgi iddiasını taşıyan pek çok tespiti sorgulanabilir hâle getirmektedir. Nitekim ihtiva ettiği bilgiler, tertip şekli ve metodu ile klasik Türk edebiyatında örneğine az rastlanan *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*, hatalı bilgiler etrafında akademik çalışmalara konu olmaktadır. *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*, dil öğrenimi ve öğretimi temelinde yabancılara Türkçe öğretimi ile ön plana çıkmakta; kültürel aktarımı, adabımuaşerete dair öğretileri, örnek insan oluşturmaya yönelik nasihatleri, multidisipliner bir yaklaşım ile ortaya koymaktadır. Böylesine özgün bir eser ne yazık ki birtakım eksik ve hatalı bilgiler ile akademik çalışmalarda yer almakta ve birtakım ön kabuller ile değerlendirilmektedir. Bu anlamda belirli bir sistematik temelde yazma eserler başta olmak üzere konuyla ilgili tüm kaynakların çok boyutlu değerlendirilmesi, Ebûbekir Kânî et-Tokâdî'ye ait olarak gösterilen bu eserin farklı bir müellif tarafından kaleme alınması, ayrıca esere dair yanlış saptamalar çalışmamızın muhteiyatını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Nasihatname, *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*, Ebûbekir Kânî, Yüsrî.

Abstract

Interpreting literary samples without delving deeply into them and without placing them on a systematic basis calls into question many observations that claim to be scientific knowledge. As a matter of fact, Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn, which has few examples in classical Turkish literature with the information it contains, the way it is organised and its method, is the subject of academic studies around error-prone information. Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn stand outs in teaching Turkish to foreigners based on language learning and teaching; it reveals cultural transfer, teachings on etiquette, and advice for creating exemplary people with a multidisciplinary approach. Unfortunately, such a unique work is included in academic studies with some incomplete and error-prone information in later sources and evaluated with some presuppositions. In this sense, as a result of the multidimensional evaluation of all relevant sources, especially manuscripts, on the basis of a certain systematic basis, the determinations that this work, which is shown as belonging to Ebûbekir Kânî et-Tokâdî, was written by a different author, as well as the wrong determinations about the work, constitute the content of our study.

Keywords: Classical Turkish Literature, Teaching Turkish To Foreigners, Nasihatname, *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*, Ebûbekir Kânî, Yüsrî.

Giriş¹

Belirli bir yönteme dayalı olarak elde edilen ve aynı zamanda belirli bir sistematığe göre tanzim edilen bilimsel bilginin temelinde, tüm zaman ve tüm koşullar için geçerli olan hakikati bulma amacı yatmaktadır (Karagöz, 2006, s. 40). Klasik Türk edebiyatı sahasında bu yaklaşım temelinde “bilim, düşünce ve sanat adamlarının kimler olduğu, yaşadığı yüzyıllar, kaleme aldıkları eserler ve eserleri oluşturan koşullar, araştırmacıların temel konularını/sorunlarını oluşturmaktadır” (Alp, 2021, s. 1).

Tarihsel süreçte teşekkül eden bilgilerin belirli bir bütünlük içerisinde sistematik bir hâle getirilmesi, metodolojik açıdan çeşitli güçlükler barındırmaktadır. Bu kapsamda yürütülen araştırmalarda güvenilir ve geçerli bilgilere ulaşmak ancak bilimsel yöntem ve tekniklerin titizlikle uygulanmasıyla mümkün olmaktadır. Bu noktada klasik Türk edebiyatı sahasında yüzyıllar öncesinde yazılan ve birincil kaynak durumunda olan eserlerin yurt içi ve yurt dışı yazma nüshalarına müracaat etmek, o araştırmacının belirli bir sistem dâhilinde yapılmasına ve gerçek bilgiye ulaşılmasına imkân tanımaktadır. Ancak eserin tespit edilebilen tüm nüshalarına erişmeden ve bilhassa eserin tüm hususiyetleri değerlendirilmeden gerçekleşen saptamalar, sadece muhteva yorumlamaları veya eserin kimliği açısından değil müellifin tespit edilmesi noktasında da araştırmaları akamete uğratmaktadır. Ayrıca “yapılan çalışmalarda her bilginin tamamen doğru kabul edilmesi, alıntuların tetkik edilmeden yapılması, silsile hâlinde yanlışlara yol açmaktadır. Yanlış bilgilere müracaat edilerek yapılan çalışmalar, kendi içinde tutarsız olmakta ve sonraki birçok çalışmada da devam ettirilerek araştırmacılara büyük zorluklar çıkarmaktadır” (Alp, 2021, s. 2).

Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn adlı eser üzerine yapılan çalışmalarda da yukarıda dikkat çekilen hususlarda birtakım ihmallerin söz konusu olduğu ve bu ihmaller neticesinde de eserin müellifinin şimdiye kadar yanlış kabuller etrafında değerlendirildiği belirtilmelidir.

1. *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*: Literatür Taraması

Be-nâm-ı Havâriyyûn üzerine genel bir literatür taraması yapıldığında ilk olarak kim tarafından ve ne zaman ortaya atıldığı bilinmemekle birlikte günümüz kaynaklarında eserin Ebûbekir Kânî et-Tokadî'ye isnat edildiği görülmektedir. Bu isnat hususunda günümüz kaynaklarında herhangi bir ikilik bulunmamakta ve mükerrer bir biçimde eserin Ebûbekir Kânî'ye aidiyeti ifade edilmektedir. Ancak eserin yazma nüshaları üzerine yapılan çalışmalar neticesinde eserin Kânî'ye ait olamayacağı açık bir şekilde tespit edilmiştir.²

¹ Çalışmaya katkıda bulunan Gökhan ALP tarafından hazırlanan *Münşeât-ı Kânî* ve Elif TOK tarafından hazırlanan *Ebûbekir Kânî'ye Ait Gösterilen Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn [İnceleme-Tenkitli Metin]* adlı çalışmada konu hakkında hipotezler sunulmuştur. Ancak sınırlı bilgilerin genişletilerek ayrıntılı, sonuç içeren özgün bir çalışmaya dönüştürülmesi bu makale ile gerçekleştirilmiştir.

² Ebûbekir Kânî et-Tokadî üzerine yapılan güncel çalışmalar için bk. (Alp, 2023a), (Alp, 2023b), (Alp, 2024).

Be-Nâm-ı Havâriyyûn'un müellifi olarak Ebûbekir Kânî'nin gösterilmesi üzerine bu bilgiyi teyit edebilmek amacıyla Kânî'nin hayatının yer aldığı kaynaklar incelenmiştir. Bu kaynakların en eskilerinden olan tezkireler, tarihler ve lügatlerde (Mehmed Emin Edîb Efendi-*Târîh-i Edîb*³, Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn-*Tezkire-i Silâhdâr-zâde*⁴, Şefkat-*Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*⁵, Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey-*Tezkiretü's-Şu'arâ*⁶, Fatîn Davud-*Hâtimetü'l-Eş'âr*⁷, Ahmet Cevdet Paşa-*Târîh-i Cevdet*⁸, Ahmed Rifat Efendi-*Lügât-i Târîhiyye ve Coğrâfiyye*⁹, Ebüzziya Tevfik-Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye¹⁰, Bursalı Mehmed Tahir-Osmanlı Müellifleri¹¹, Mehmed Süreyya-Sicill-i Osmâni¹², Nail Tuman-*Tuhfe-i Nâilî*¹³, Nihad Sami Banarlı-*Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*¹⁴ vd.) Kânî'nin eserleri hakkında hiçbir bilginin yer almadığı ya da *Dîvân*'ı ve *Münşe'ât*'i dışında *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı bir eseri olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu tespit, elbette ki “Ebûbekir Kânî'nin bu isimde bir eseri yoktur” şeklindeki bir iddianın kanıtı olmamakla birlikte böyle bir iddianın gündeme gelmesindeki ilk karine niteliğindedir.

Ebûbekir Kânî ile ilgili günümüz çalışmalarına baktığımızda ise yukarıda sıralanan kaynakların aksine bu çalışmalarda Kânî'nin eserleri arasında *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*'un zikredildiği ve doğrudan bu eser üzerine yapılan çalışmalarda da müellif olarak Kânî'ye işaret edildiği müşahade edilmektedir.¹⁵ Bununla birlikte Muhammet Talha Katırcı tarafından hazırlanan “Advices to A Phanariot Candidate for the Grand Dragomanate and Voivodaship of the Danubian Principalities in The Eighteenth Century: *Be-Nâm-i Havâriyyûn-i Bürûc-i Fünûn* of Ebûbekir Kânî Efendi” başlıklı tezde, eserin eski tarihli bir nüshasının elde edilmesiyle eserin telif tarihi ile Kânî'nin hayatının uyuşmadığı söylenmiştir. Ancak bu uyuşmazlığı mantıklı bir zemine oturtabilmek için müellifin farklı bir kişi olabileceği değil de Kânî'nin eserde yer alan makaleleri farklı anlatılardan derlediği varsayımı öne sürülmüştür (2020, s. 57-59). Eserin

³ “...Arabî vü Fârisî vü Türkî eş'ârı ve manzûm u mensûr Münşe'ât ve âsârı makbûl-i üdebâ-yı zamân...” (Çınar, 1999, s. 255).

⁴ Bu kaynakta Kânî'nin eserleri hakkında bilgi yoktur (Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, 2018).

⁵ Bu kaynakta Kânî'nin eserleri hakkında bilgi yoktur (Şefkat, 2017).

⁶ “...Arabî vü Fârisî vü Türkî eş'ârı ve manzûm u mensûr Münşe'ât ve âsârı makbûl-i üdebâ-yı zamân...” (Şeyhülislam Ârif Hikmet, 2019, s. 87).

⁷ “Bir kıt'a müretteb Dîvân-ı belâgat-ünvânı ve birkaç cüzü müştemil hezlgüne bir eser-i letâfet-beyânı dahi vardır.” (Fatîn Davud, 2017, s. 419).

⁸ “...Arabî vü Fârisî vü Türkî eş'ârı ve Münşe'ât ve âsârı makbûl-i üdebâ-yı zamân...” (Ahmet Cevdet Paşa, 1309, s. 234).

⁹ Bu kaynakta Kânî'nin eserleri hakkında bilgi yoktur (Ahmed Rifat Efendi, 2004, s.70).

¹⁰ “Cidd ü hezli şâmil olan Dîvân'ıyla Münşe'ât'ı basılacak olsa bir cild Kâmûs'a yakın olur” (Ebüzziya Tevfik, 2015, s.47).

¹¹ “Mürettep Dîvân'ı ile Münşe'ât'ı vardır” (Bursalı Mehmed Tahir, 1972, s.198).

¹² “Arapça, Farsça, Türkçe şiirleri, Münşe'ât'ı, Dîvân'ı ve hezliyâtı vardır” (Mehmed Süreyya, 1996, s. 865).

¹³ Bu kaynakta Kânî'nin eserleri hakkında bilgi yoktur (Tuman, 2001, s. 848-849).

¹⁴ “Nesirlerini (mektuplarını) ihtiva eden Münşe'ât'ı, üslup ve ifade inceliği ve mizahî söyleyiş bakımından şiirlerinden üstündür. Türkçe, Arapça, Farsça şiirlerinden mürekkep Divan'ı matbudur” (Banarlı, 1983, s. 752).

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. (Eliaçık, 1992), (Yazar, 2006), (Yazar, 2012).

sonunda yer alan istinsah tarihinin son makalenin telif tarihi olabileceği kurgusu ile ortaya atılan bu varsayım, her makalenin sonunda bir tarih yer almadığı için geçersiz kabul edilmekte ve aynı istinsah tarihine sahip başka nüshaların bulunmasıyla da bu ihtimal ortadan kalkmaktadır. Son olarak Elif Tok tarafından hazırlan “Ebûbekir Kânî’ye Ait Gösterilen *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* [İnceleme-Tenkitli Metin]” adlı yüksek lisans tezinde eserin yazma nüshaları üzerine ayrıntılı çalışmalar yapılmış ve *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*’un Ebûbekir Kânî’ye ait olmadığı ilk defa bu tez ile öne sürülmüştür (2024, s. 13-16).

Be-Nâm-ı Havâriyyûn’a dair söz konusu edilen literatür genel olarak değerlendirildiğinde öncelikle bir eserin yeteri kadar yazma nüshasına erişim sağlamadan ve bu nüshalardaki tarihler tetkik edilmeden yapılacak değerlendirmelerin ne denli önemli hatalara yol açabileceği görülmektedir. Bununla birlikte yapılan bu hataların sorgulanmaksızın alıntılanmasının da geçmişten günümüze bir hatalar silsilesi oluşturabileceği ortaya konulmaktadır.

2. *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*: Ebûbekir Kânî et-Tokadî

Ebûbekir Kânî et-Tokadî’ye isnat edilen bu eser üzerine yaptığımız incelemelerde, eserin günümüz literatüründe belirtildiğinin aksine Ebûbekir Kânî’ye ait olmadığı tespit edilmiştir. Bu tespit, yukarıda da işaret edildiği üzere kaynaklarda Ebûbekir Kânî’nin böyle bir eserin olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmamasının doğurduğu şüpheyile bir varsayım olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha sonraki aşamalarda da birincil kaynaklara yani eserin nüshalarına erişim sağlanarak ilmî bir boyuta taşınmıştır.

İlk olarak *Be-nâm-ı Havâriyyûn* üzerine yapılan katalog taramasında eserin on bir tane yazma nüshası ve yirmi altı tane matbu nüshası tespit edilmiştir. Bu noktada matbu nüshalar eserin yazıldığı dönemden çok daha sonra basılmış olduğu için değerlendirmeye tabi tutulmayıp sadece yazma nüshalar incelenmiştir. Bu nüshalar aşağıda gibidir:

“Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi

1. No: 4967

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi

1. Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu SR_000409

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

1. NEKTY 06697

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi

1. Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36

2. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 01871

3. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 05236

Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi

1. Hazine Kitaplığı H.1655

2. Hazine Kitaplığı H.1158

Vatican Apostolic Library

1. Vat. Turco 107

Princeton University Library

1. Islamic Manuscripts Third Series no. 266

Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität

1. Tübingen Ma VII 37” (Tok, 2024, s. 66-67)

Yukarıda yer alan nüshaların istinsah tarihlerine bakıldığında bunlar arasından üç tanesinin en eski tarihli (H. 1144/M. 1731) olduğu saptanmıştır. Bunlar “Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36”, “Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107” ve “Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität Tübingen Ma VII 37” numarasıyla kayıtlı nüshalardır. Bu üç nüshanın ketebe kayıtları tetkik edildiğinde kayıtlarda tamamen aynı ifadelere yer verildiği ve tarihlerin gün, ay, yıl bakımından da birebir aynı olduğu görülmüştür:

“Temmetü’l-kitâb bi-‘avni’llâhi’l-meliki’l-vehhâb kad veka’a hitâmu te’lîfi hâzihi’r-risâle fi-yevmi’l-hâmis ‘aşer min-şehri Saferi’l-hayr sene erba’a ve erba’in ve mi’e ve elf min-hicreti’n-nebi ‘aleyhi’s-selâm.”¹⁶

Üç nüshada da yukarıdaki şekilde yer alan tarihin diğer nüshalara göre daha eski bir tarihi işaret etmesi sebebiyle eserin müellifi olduğu düşünülen Ebûbekir Kânî’nin hayatı tarihsel bağlamda incelenmiştir. Yukarıda isimleri zikredilen üç nüshadaki ketebe kayıtlarında “fi-yevmi’l-hâmis ‘aşer min-şehri Saferi’l-hayr sene erba’a ve erba’in ve mi’e ve elf” ibaresiyle H. 15 Safer 1144/M. 19 Ağustos 1731 tarihine işaret edilmektedir. Ne var ki bu tarih, eserin müellifi olarak zikredilen Ebûbekir Kânî’nin biyografik verileriyle örtüşür nitelikte değildir. Ebûbekir Kânî, 1712 yılında Tokat’ta dünyaya gelmiş ve kaynakların ittifak ettiğine göre 1755 yılına kadar Tokat’ta ikamet etmiştir. 1755’te ise İstanbul’a gitmiş ve bu tarihten sonra İstanbul’dan ayrılarak çeşitli beldelere seyahat etmiştir. Bu seyahatleri esnasında da Eflak beyleri ile yakınlık kurmuş ve onların kâtipliğini yapmıştır (Alp, 2024, s. 31-36).

Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Eflak voyvodasının emriyle yazdırılan bu eserin Kânî tarafından kaleme alındığı varsayılırsa eserin ancak 1755 yılından sonra yazılmış olabilmesi mümkündür. Fakat söz konusu edilen üç nüshada bulunan H.1144/M.1731 tarihi, bu varsayımın yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim H.1144/M.1731 yılı itibarıyla henüz 19 yaşında olan Kânî, söz konusu tarihte Tokat’ta ikâmet etmektedir ve Eflak beyleriyle herhangi bir bağlantı kurmuş olması mümkün

¹⁶ Bk. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36, 65a; Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107, 44a; Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität Tübingen Ma VII 37, 100a.

değildir. Bu husus Kânî'nin *Be-nâm-ı Havâriyyûn*'un müellifi olamayacağını kanıtlamaktadır.

2. *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*: Eserin Müellifine Dair

Ebûbekir Kânî'nin söz konusu eserin müellifi olamayacağı yukarıda belirtilen ayrıntılı incelemeler neticesinde ortaya konulmuştur. Bu noktada “Eserin asıl müellifi kimdir?” sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu soru bizi doğrudan eserin nüshalarına yönlendirmektedir. Yukarıda *Be-nâm-ı Havâriyyûn*'un en eski üç nüshasından biri olarak zikredilen “Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107” numaralı nüshada “*Risâle-i Bürûc-ı Fünûn Be-Nâm-ı Havâriyyûn Min-Te'lif-i Yüsrî Efendi Kâtib-i Voyvoda-i Eflak*”¹⁷ şeklinde bir ibare yer almaktadır. Bu ibareye göre eserin müellifi Yüsrî Efendi'dir.

Eserin müellifine yönelik bu beyan incelemelerimize göre müstensih nüshasında yer almaktadır. Belirtilen husus önemli bir karine olmakla birlikte sonuca ulaşmamız için yeterli değildir. Bu sebeple eser üzerine yoğunlaşmış, 12 bölüm/makaleden oluşan *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* etraflıca incelenmiştir. Her bir bölümünde karşılıklı konuşmalar çerçevesinde bir anlatıyı ihtiva eden bu eserin sekizinci bölümü aslında bir mükâleme kayıdır. Bu kayıt tarihsel arka planı ile incelendiğinde 1977 yılında Ömer Faruk Akün tarafından yayımlanan bir makale dikkatimizi çekmiştir. Akün tarafından “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mîrâhur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi İle İlgili Bir Konuşma Zabtı” başlığıyla yayımlanan bu makale, Akün'ün kendine ait kütüphanesinde yer alan bir yazmadır. Süleyman Ağa'nın Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya olan husumetinin mazisini aydınlatmaya kaynaklık eden bu müstakil zapt, Sarı Süleyman Ağa ile Kara Mustafa Paşa arasında geçen diyalogların Yüsrî Hüseyin Efendi tarafından kaydolunmuş metnidir (Akün, 1997, s. 8).

Metinler arası ilişkiyi ortaya koyabilmek maksadıyla her iki metin mukayese edilmiştir. Mukayese neticesinde *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* müellifinin sekizinci makaleye temel oluşturan konuşma zaptına bazı ekleme çıkarmalar yaptığı ve zaptın genelinde ekseriyetle kelime esaslı küçük değişiklikler meydana getirdiği saptanmıştır. Bunlara ek olarak müellifin söz konusu konuşma zaptını esere tatbik edebilmek maksadıyla zaptı diğer makalelerde oluşturduğu yazım formatına uygun olarak düzenlediği de dikkat çekmektedir. Bu bakımdan müellif, zapta kimin konuştuğunu belirten “paşa, hünkâr, mîrâhur” gibi ifadeleri çıkararak yerine diğer makalelerde olduğu üzere “su'âl” ve “cevâb” kelimelerini kullanmayı tercih etmiştir:

Ömer Faruk Akün tarafından yayımlanan konuşma zaptından:

“**Paşa:** İsbet eyledünüz. Hak budur ki kudûmunuzdan memnûn u mahzûz oldum.

Mîrâhûr: Cenâb-ı İzid-i müte'âl efendimün vücûd-ı şerîfini hatâsız eyleye. Devletlü efendime olan hulûs-ı 'ubûdiyyetüm şâ'ibe-i riyâdan mu'arrâdur.

¹⁷ Bk. Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107, 1a. Diğer yazma nüshalarda bu şekilde bir müellif kaydına rastlanmamaktadır.

Paşa: Öyledür bilirüm, ta'rifê hâcet yokdur. Bâ-husûs kalbden olan sebîl bu ma'nâyî tahkîke vâzih delîldür.

Mîrâhûr: Efendimün kendü kulu ve kendü kölesiyüm." (Akün, 1997, s. 58)

Be-nâm-ı Havâriyyûn'daki sekizinci makeden:

S: İsbet eyledünüz. Hak budur ki kudûmunuzdan memnûn oldum.

C: Hazret-i İzîd-i vedûd vücûd-ı mes'ûdunuzu hatâsız eyleye. Devletlü efendime olan hulûs-ı 'ubûdiyyetüm şâ'ibe-i riyâdan mu'arrâdur.

S: Öyledür bilirüm, ta'rifê hâcet yokdur. Bâ-husûs kalbden kalbe olan sebîl bu ma'nâyî tahkîke vâzih delîldür.

C: Efendimün kendü kulu ve kendü kölesiyüm." (Tok, 2024, s. 126)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere bu iki metin birkaç farklılığı bünyesinde barındırmakla birlikte neredeyse birbirinin aynısıdır. Burada her iki metnin aynı olduğuna dikkat çekilmesi, eserin müellifinin kim olduğu noktasında önem taşımaktadır. Hem konuşma zaptını tutan kişi hem de nüshalardan birinde eserin müellifi olarak aynı ismin yani Yüsrî Efendi'nin zikredilmesi, eserin müellifinin Yüsrî Efendi olabileceği ihtimalini arttırmıştır.

Buraya kadar izah bulan tüm bu incelemeler neticesinde eserin müellifi olarak "Yüsrî Efendi" artık daha somut bir isimdir. Ancak ortaya atılan bu isim, hala bir varsayımdan ibaret olup herhangi bir kesinlik arz etmemektedir. Bu sebeple konuyu daha net bir biçimde açıklığa kavuşturmak amacıyla eser üzerinde incelemelerimiz devam etmiştir. Eserde yer alan son bölüme/makaleye bakıldığında ise burada "beyt li-müellifihî" ibaresi altında müellife ait bir beytin verildiği dikkat çekmektedir:

Her hevâdan muztarib olma habâb-ı bâdeveş
Bahr-i istignâda mânend-i cezîre ağır ol (Tok, 2024, s. 197)

Yukarıda verilen bu beytin müellifin divanında da yer alabileceği düşüncesiyle müellif olduğu düşünülen Yüsrî Efendi'nin *Dîvân*'ı taranmış ve bu taramayla birlikte *Dîvân*'da yer alan 99. gazelin içerisinde bu beytin de bulunduğu ortaya çıkmıştır:

Tîr-i cevrin geldiği semte hedefveş nâzır ol
Hâtırın alur ele râmisi elbet sâbır ol
Çünkü âb eşcâre 'arkından yürür rif'at bulur
Sen de sâf it kalbini damângîr-i kâbir ol
Olma her bir nakşa nâzır tutma her bir sıyta gûş
Nergis şehlâ-mişâl 'ömr-i gül-âsâ sâgır ol

**Her hevâdan muztarib olma habâb-ı mevcvâr
Bahr-ı istignada mânend-i cezîre ağır ol**

Zahm-ı Yüsrî'nin seni tenhâ der-âgûş itdigin
Eylemezsen yâre gamz ey tîr-i gamze kâfir ol (Yüsrî, G.99) (Atak, 2016, s. 165)

Bu durumda *Be-nâm-ı Havâriyyûn*'un müellifini bulma yolunda yapılan araştırmalar, müellife ait bir beytin Yüsrî Efendi'nin *Dîvân*'ında tespit edilmesiyle nihayete ermiş ve eserin müellifinin Yüsrî Efendi olduğu kesinlik kazanmıştır. Ancak bu konuda başka bir hususa daha dikkat çekmekte fayda vardır. Mehmet Atak tarafından “Yüsrî Ahmed Nazif Dede ve *Dîvân*” başlığı altında hazırlanan yüksek lisans tezinde, Yüsrî Efendi'nin *Dîvân*'ından başka *Risâle-i Bürûc-ı Fünûn* adında bir eseri olduğu ve bu eserin de astronomiyle ilgili olduğu belirtilmiştir (2016, s. 20).

Atak tarafından Vatikan'da bulunduğu ve erişilemediği söylenen bu esere/nüshaya, tarafımızca *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eserin katalog taraması yapılırken ulaşılmıştır. Yaptığımız tetkik neticesinde yukarıda da bahsettiğimiz “Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107” numarasıyla kayıtlı bu eserin, aslında *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*'un bir nüshası olduğu ve başka bir eser olmadığı tespit edilmiştir. Yani eserin ismi dolayısıyla astronomi ile ilgili olduğu ve Yüsrî Efendi'ye ait olduğu söylenen *Risâle-i Bürûc-ı Fünûn* ile Ebûbekir Kânî'ye ait olduğu söylenen *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*'un iki farklı eser değil de tek bir eser olduğu ve bu eserin de Yüsrî Efendi'ye ait olduğu sonucuna varılmıştır.

Son olarak *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*'un yazma nüshaları incelenirken müellifin hiçbir zaman kendisini tanıtmadığı görülmüştür. Ancak buna karşılık Kânî'nin ölümünü müteakiben H.1208/M.1793 ve H.1262/M.1845 yıllarında istinsah edilen iki nüshada müstensihlerin eserin başlığına Kânî'nin ismini eklediği tespit edilmiştir. Bunlardan “İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu SR_000409” numaralı nüshada eserin başında “*Risâle-i Bürûc-ı Fünûn Min-Mü'ellefât-ı Kânî*”¹⁸, “Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 01871” numaralı nüshada ise “*Bürûc-ı Fünûn Li-Kânî Efendi*”¹⁹ ibaresi yer almaktadır. Bununla birlikte eserin Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde H.1158 numarasıyla kayıtlı olan yazma nüshasında da nüshanın kapağına “Kânî” isminin sonradan eklendiği²⁰; ancak üzerinin çizildiği görülmüştür. Bu hususta müstensihlerin hem Yüsrî'nin hem de Kânî'nin Eflak voyvodasının kâtipliğini yapması dolayısıyla bu iki ismi birbirine karıştırdığı düşünülmektedir. Bu durum da günümüzde eserin müellifi olarak neden Kânî isminin anıldığını açıklamaktadır.

Sonuç

Dil öğrenim ve öğretim temelinde özgün tertip şekli ve metodu ile *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* edebiyatımızda örneğine az rastlanan önemli bir eserdir. Ne yazık ki söz konusu eser, çeşitli ihmaller doğrultusunda akademik çalışmalara konu edilmiş; bu ihmaller neticesinde ortaya çıkan hatalı bilgiler ise sonraki kaynaklarda tekrarlanmıştır. Bu nedenle

¹⁸ Bk. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu SR_000409, 1b.

¹⁹ Bk. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 01871, 1b.

²⁰ İsmi farklı bir hatla yazılmasından dolayı sonradan eklendiği sonucuna varılmıştır.

eser, belirli bir yöntem, tertip ve bütüncül bir bakış açısı çerçevesinde yapısal özelliklerini ve temel niteliklerini esas alan kapsamlı bir incelemeyle ele alınmıştır.

Be-nâm-ı Havâriyyûn üzerine genel bir literatür taraması yapıldığında ilk olarak kim tarafından ve ne zaman ortaya atıldığı bilinmemekle birlikte günümüz kaynaklarında eserin Ebûbekir Kânî et-Tokadî'ye isnat edildiği görülmüştür. Bu isnat üzerine kaynakların en eskilerinden olan tezkireler, tarihler ve lügatlerde Kânî'nin eserleri hakkında hiçbir bilginin yer almadığı ya da *Dîvân'ı* ve *Münşe'ât'ı* dışında *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı bir eseri olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmadığı tespit edilmiştir. Çalışmamız, kaynaklarda Ebûbekir Kânî'nin böyle bir eserin olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmamasının doğurduğu şüpheyle bir varsayım olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha sonraki aşamalarda da birincil kaynaklara yani eserin nüshalarına erişim sağlanarak ilmî bir boyuta taşınmıştır.

İlk olarak *Be-nâm-ı Havâriyyûn* üzerine yapılan katalog taramasında eserin on bir tane yazma nüshası ve yirmi altı tane matbu nüshası tespit edilmiştir. Bu noktada en eski tarihli üç nüshanın ketebe kayıtlarında “fi-yevmi'l-hâmis ‘aşer min-şehri Saferi'l-hayr sene erba'a ve erba'in ve mi'e ve elf” ibaresiyle H. 15 Safer 1144/M. 19 Ağustos 1731 tarihine işaret edilmiştir. Ebûbekir Kânî'nin hayatı ayrıntılı olarak incelendiğinde Kânî'nin eseri ancak 1755 yılından sonra yazılmış olabilmesi mümkündür. Fakat söz konusu edilen üç nüshada bulunan H.1144/M.1731 tarihi, bu varsayımın yanlış olduğunu ortaya koymuştur.

Eserin müellifine dair tespitler bu aşamada yoğunlaşmıştır. Öncelikle *Be-nâm-ı Havâriyyûn*'un en eski üç nüshasından biri olarak zikredilen nüshalardan “Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107” numaralı nüshada “*Risâle-i Bürûc-ı Fünûn Be-Nâm-ı Havâriyyûn Min-Te'lif-i Yüsrî Efendi Kâtib-i Voyvoda-i Eflak*” şeklinde bir ibare hareket noktamızı oluşturmuştur. Bu ibareye göre eserin müellifi Yüsrî Efendi adında bir şahıstır. Bu ibare ile beraber Ömer Faruk Akün tarafından 1977 yılında yayımlanan “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mîrâhur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi İle İlgili Bir Konuşma Zabtı” başlıklı makale araştırmalar sırasında dikkatimizi çekmiştir. *Be-nâm-ı Havâriyyûn*'un sekizinci bölümü ile ekseriyetle kelime esaslı küçük farklılıklar taşıyan bu metinde Yüsrî Hüseyin Efendi metnin yazarı olarak yer almıştır.

Buraya kadar izah bulan tüm bu incelemeler neticesinde eserin müellifi olarak artık daha gerçekçi bir isme ulaşılmıştır ki o da “Yüsrî Efendi”dir. Ancak ortaya atılan bu isim, sadece bir varsayımdan ibaret olup herhangi bir kesinlik arz etmemesi dolayısıyla yine esere müracaat edilmiştir. Eserde yer alan son bölüme/makaleye bakıldığında burada “beyt li-müellifihî” ibaresi altında müellife ait bir beytin verildiği saptanmıştır. Bu beytin müellifin divanında da yer alabileceği düşüncesiyle müellif olduğu düşünülen Yüsrî Efendi'nin *Dîvân'ı* taranmış ve bu taramayla müellife ait bir beytin Yüsrî Efendi'nin *Dîvân'ı*nda tespit edilmesiyle eserin müellifinin Yüsrî Efendi olduğu kesinlik kazanmıştır. Bununla birlikte literatürde iki farklı eser olarak anılan *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* ve *Risâle-i Bürûc-ı Fünûn*'un da aslında tek bir eser olduğu incelemeler ile ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak bu makalede, müstensih veya kataloglama hatalarına, kaynakların çok boyutlu olarak incelenmemesine *Be-Nâm-ı Havâriyyûn* özelinde temas edilmiş, bilimsel araştırmalar yapılırken alanın kendine özgü dinamiklerinin göz önünde bulundurulmasının araştırmaların doğru bir noktaya taşınması açısından elzem olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bakımdan klasik Türk edebiyatı alanında yapılan araştırmalarda şaire/yazara veya esere yönelik yapılan açıklamalarda ortaya konan bilgilerin doğruluğunun, o araştırmada birincil kaynak durumunda olan eserin yazma nüshalarına erişmekle teyit edilebileceğine ve herhangi bir tarihsel bağlamın göz önünde bulundurulmaması hâlinde araştırmanın ne denli akamete uğrayacağına vurgu yapılmıştır.

Kaynaklar | References

- Ahmet Cevdet Paşa (1309). *Târîh-i Cevdet* (C. 5). Matbaa-i Osmaniyye.
- Ahmet Rifat (2004). *Lügât-i tarihiyye ve coğrafîyye [Tıpkıbasım]* (C. 5-6-7). Aşyan Kitapevi.
- Akün, Ö. F. (1977). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mirâhur Sarı Süleyman Ağa mücadelesi ile ilgili bir konuşma zabtı. *Türkiyat Mecmuası* 19(7), 7-64.
- Alp, G. (2021). Bilgi karmaşasında mutasavvıf bir şair: Ömer Nüzhet ve eserleri. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 8(20), 1-10. <https://doi.org/10.17822/omad.2021.179>.
- Alp, G. (2023a). İntihal mi yoksa gelenek mi: Muahhar kaynaklar ışığında bir biyografinin inşası- Ebûbekir Kânî Et-Tokadî. G. Cerev (ed.), 6. Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresi (s. 944-953). İksad Yayınevi.
- Alp, G. (2023b). Kânî'yi kendi mektubu ve şerhi ile anlamak: "Ocak bâzergânına yazdukları mektûb-ı letâ'if-üslûb". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6(1), 72-94. <https://doi.org/10.58659/estad.1259885>.
- Alp, G. (2024). *Müşeât-ı Kânî*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Atak, M. (2016). Yüsrî Ahmed Nazif Dede ve Dîvânı (inceleme-metin) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk edebiyatı tarihi* (C. 2). Milli Eğitim Basımevi.
- Bursalı Mehmed Tahir (1972). *Osmanlı müellifleri* (C. 2). A. F. Yavuz & İ. Özen (Haz.). Meral Yayınevi.
- Çınar, A. O. (1999). Mehmed Emin Edîb Efendi'nin hayatı ve Târîh'i [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Ebüzziya Tevfik (2015). *Nümûne-i edebiyât-ı Osmâniyye*. F. Öztürk (Haz.). DBY Yayınları.
- Eliaçık, M. (1992). Tokatlı Kânî Divanı'nın tenkitli metni (hayatı, kişiliği, vazifeleri, eserleri, dili, sanatı ve üslubu) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Fatîn Davud (2017). *Hâtîmetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*. Ö. Çiftçi (Haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195831/fatin-tezkiresi.html>
- Katırcı, M. T. (2020). Advices to a Phanariot candidate for the grand dragomanate and Voivodaship of the Danubian principalities in the eighteenth century: Be-Nâm-i Havâriyyûn-i Bürûc-i Fünûn of Ebûbekir Kânî Efendi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sabancı Üniversitesi.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmânî* (C. 3). N. Akbayar (Haz.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öztürk Karagöz, E. (2006). Bilgi, bilim ve iletişim. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*(7), 28-63.

- Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn (2018). *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*. F. Öztürk (Haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-209345/tezkire-i-silahdar-zade.html>
- Şefkat (2017). *Tezkîre-i şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*. F. Kılıç (Haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194367/sefkat-tezkiresi-tezkire-i-suara-yi-sefkat-i-bagdadi.html>
- Şeyhülislam Ârif Hikmet (2019). *Tezkiretü's-şu'arâ (inceleme-metin)*. M. N. Çınarcı (Haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-240610/seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresi.html>
- Tok, E. (2024). Ebûbekir Kânî'ye ait gösterilen Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn [inceleme-tenkitli metin] [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Harran Üniversitesi.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî* (C. 2). C. Kurnaz & M. Tatçı (Haz.). Bizim Büro Yayınları.
- Yazar, İ. (2006). Kânî Dîvânı (inceleme-metin) [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Yazar, İ. (2012, Mayıs). Benâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn örneğinden hareketle soru cevap yöntemiyle dil öğretimi. Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu Anısına) (s. 451-465). Ordu Üniversitesi Yayınları.
- Yüsrî Efendi (1144). *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36.
- Yüsrî Efendi (1144). *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*. Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität Tübingen Ma VII 37.
- Yüsrî Efendi (1144). *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*. Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107.
- Yüsrî Efendi (1208). *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Suna ve İnan Kırac Vakfı Yazmalar Koleksiyonu SR_000409.
- Yüsrî Efendi (1262). *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 01871.